

Main Stages of Forming the European Integration Course of Ukraine and Moldova: a Comparative Characteristic

UDC 323.21(061.1EU)

DOI: <https://doi.org/10.15421/1723126>**Vuico Anastasia**Ph.D. Student, <https://orcid.org/0000-0001-8803-603X>, anastasiyavuico@gmail.com*Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Chernivtsi, Ukraine)*

Abstract.

Relevance. In the context of the martial law in Ukraine and the shared geopolitical security challenges with Moldova, the support of the EU is of utmost importance. The experience of the Russian-Ukrainian war demonstrates that only joint coordinated actions of democratic states can influence geopolitical security challenges and expedite the path to EU accession. To develop a further coordinated action plan for Ukraine and Moldova's neighboring states in the Eurointegration political course, it is critically important to analyze the foundation of the Eurointegration course of both countries.

The purpose of the study is conducting a comparative study of the key stages in the formation of the Eurointegration political course of Ukraine and the Republic of Moldova from the moment of their independence declaration up to the onset of Russia's full-scale invasion of Ukraine.

Results. A comparative analysis of the key stages in the formation of the Eurointegration political course of Ukraine and the Republic of Moldova has been conducted and presented, based on an examination of external and internal factors, as well as geopolitical conflicts that have influenced the Eurointegration processes in both countries.

Conclusions.

Considering the Eurointegration processes, key events in shaping the political course in both countries occurred nearly simultaneously. However, over the past thirty years, their bilateral relations have seen distinct periods.

With Russia's full-scale invasion of Ukraine on February 24, 2022, a new phase began in Ukraine and Moldova's relations with Brussels. The war and evolving security landscape created opportunities for the EU to swiftly review their membership applications.

Ukraine and Moldova now face the task of working on necessary reforms for EU accession. The year of the Russian-Ukrainian war underscored the importance of unity and swift decision-making in the face of a common threat, not only for EU leaders but the entire world.

Keywords: European integration, European Union, Eastern Partnership, democracy, geopolitics, transnistrian conflict, Russian-Ukrainian war

Основні етапи формування євроінтеграційного курсу України та Молдови: порівняльна характеристика

Вуйко Анастасія*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна)*

Анотація.

Актуальність. В умовах військового стану, в якому перебуває Україна та спільних з Молдовою геополітичних безпекових викликів, надзвичайно важливою є підтримка ЄС. Досвід російсько-української війни доводить, що лише спільні скоординовані дії демократичних держав здатні впливати на геополітичні безпекові виклики, а також пришвидшити вступ до ЄС. Для розробки подальшого скоординованого плану дій держав-сусідів України та Молдови у євроінтеграційному політичному курсі, надзвичайно важливо проаналізувати фундамент євроінтеграційного курсу обох країн.

Метою дослідження є здійснення порівняльного дослідження основних етапів формування євроінтеграційного політичного курсу України та Республіки Молдова з моменту проголошення незалежності й до початку Повномасштабного вторгнення росії в Україну.

Результати. Здійснено та представлено порівняльну характеристику основних етапів формування євроінтеграційного політичного курсу України та Республіки Молдова на основі аналізу зовнішніх та внутрішніх чинників, й геополітичних суперечностей, що вплинули на євроінтеграційні процеси обох країн.

Висновки. Зважаючи на динаміку розвитку євроінтеграційних процесів в обох країнах, ключові події на кожному з етапів формування євроінтеграційного політичного курсу відбувалися майже одночасно, але протягом останніх тридцяти років країни мали різні періоди у двосторонніх відносинах.

З початком повномасштабного вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року розпочався новий етап у відносинах України та Молдови з Брюсселем. Війна в Україні та змінний безпековий ландшафт відкрили вікно можливостей для України та Молдови, змусивши ЄС швидко розглянути подані заявки на членство.

Попереду в Україні та Молдови робота над «домашніми завданнями» та здійсненням відповідних реформ для подальшого вступу в ЄС. Проте, рік російсько-української війни, з усіма її наслідками, наочно показав не лише лідерам країн ЄС, а й всьому світу важливість єдності і прийняття швидких рішень довкола спільної небезпеки.

Ключові слова: євроінтеграція, Європейський Союз, Східне партнерство, демократія, геополітика, придністровський конфлікт, російсько-українська війна

Вступ.

Актуальність теми полягає в тому, що в умовах військового стану, в якому перебуває Україна та спільних з Молдовою геополітичних безпекових викликів, надзвичайно важливою є підтримка ЄС. Досвід російсько-української війни доводить, що лише спільні скоординовані дії демократичних держав здатні впливати на геополітичні безпекові виклики, а також пришвидшити вступ до ЄС. Для розробки подальшого скоординованого плану дій держав-сусідів України та Молдови у спільному євроінтеграційному політичному курсі, надзвичайно важливо проаналізувати фундамент євроінтеграційного курсу обох країн.

Мета дослідження є здійснення порівняльного дослідження основних етапів формування євроінтеграційного політичного курсу України та Республіки Молдова з моменту проголошення незалежності й до початку повномасштабного вторгнення росії в Україну.

Аналіз попередніх публікацій.

Наукові дослідження щодо етапів руху України до європейської спільноти, її державної політики у сфері управління євроінтеграційними процесами репрезентували вітчизняні науковці, зокрема Владислав Болгов (2017). Варто відзначити дослідження Євгена Магди (2015), зокрема в контексті аналізу іміджу України серед країн ЄС.

Великий спектр досліджень проведений у стінах Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Тут насамперед варто згадати професійні доробки професора Анатолія Круглашова (2010), в яких проаналізовано основні етапи побудови відносин Україна – ЄС, напрями співпраці, формування євроінтеграційної політики України та перспективи набуття Україною членства в ЄС.

Варто також відзначити дослідження професорки Наталії Ротар (2007), в якому здійснено аналіз логіки електоральних циклів в Україні в контексті формування трьох основних моделей участі громадян у політичних процесах – електоральної, дискурсивної і протестної.

Також варто звернути увагу на професійні доробки науковиці Наталії Нечасової-Юрійчук (2016), яка досліджує питання ідентичності українських громадян на шляху до євроінтеграції.

Щодо досліджень євроінтеграційних процесів у Республіці Молдова, варто відзначити наукові доробки професорки Людмили Рошка (2018), в яких аналізується досвід євроінтеграційних процесів країн у формуванні рекомендацій для Молдови на шляху до євроінтеграції, та науковиці Наталії Путіної (2016), яка досліджує питання національної ідентичності громадян Республіки Молдова.

Результати дослідження.

Російсько-українська війна значно пришвидшила євроінтеграційні процеси обох країн. У результаті

чинна проєвропейська влада України та Республіки Молдова майже одночасно підписали заявку на членство до ЄС та за короткий період отримали статус кандидатів на вступ до ЄС. Це свідчить про те, що на даному етапі обидві країни знаходяться на одному рівні процесу імплементації євроінтеграційного курсу.

В умовах війни в Україні європейська інтеграція в пришвидшеному порядку та співробітництво з ЄС розглядаються переважно в контексті воєнної, фінансово-економічної підтримки України, спільного опору країні-агресору та повоєнного відновлення. Для Республіки Молдова, яка є країною-сусідкою України та яка за час російсько-української війни зіткнулася з міграційними та економічними викликами, і досі залишається енергетично залежною від росії, з російським «миротворчим» контингентом у невизнаному Придністров'ї. Європейська інтеграція розглядається як єдина можливість не залишитися сірою зоною для подальшого впливу російської федерації, а також бути фінансово підтримуваною Європейським Союзом, послідовно здійснюючи необхідні реформи для вступу в ЄС.

Таким чином, єдиною альтернативою для подальшої розбудови демократичних держав і врегулювання безпекового питання Україна та Республіка Молдова, є спільні скоординовані дії для вступу в ЄС.

Здобуття Незалежності України та Республіки Молдова у 1991 році на тлі розпаду Радянського Союзу відкрило для обох країн нові можливості, водночас з викликами. З одного боку – це можливість розбудовувати власну суверенну державу зі спільним баченням майбутнього, а з іншого – це нові виклики та етап перебудови, який громадянам тогочасної пострадянської України та Республіки Молдова довелося проходити вперше. Проте, слід зауважити, що попри радянську ментальність громадян, що залишив після себе СРСР Україні та Молдові у спадок, тодішня влада обох держав швидко прийняла рішення рухатися у напрямку зближення з ЄС. Водночас, після розпаду Радянського Союзу ЄС також вирішив встановити зв'язок з новими незалежними державами.

З цього моменту почався довготривалий процес розбудови відносин між Україною та Республікою Молдова та ЄС.

Варто відзначити, що не зважаючи на спільний кордон України та Республіки Молдова, обидві країни пройшли різні фази двосторонніх відносин протягом останніх тридцяти років. В більшості, на це впливало те, що політичні цикли Республіки Молдова та України рідко були синхронізованими. До того ж, між Україною та Республікою Молдова не було сформовано стратегії для покращення двосторонніх відносин.

Проте, незважаючи на диференціацію політичних

циклів обох держав, в питанні формування євроінтеграційних відносин з ЄС, Україна та Республіка Молдова рухалися в одному часовому та подієвому напрямку. Тож, основні етапи формування євроінтеграційного політичного курсу України і Республіки Молдова від проголошення Незалежності і до початку російсько-української війни можна умовно поділити на три етапи:

1. Етап співробітництва і партнерства з ЄС (1991-2014рр.);

2. Етап політичної асоціації та інтеграції з ЄС (2014 - 2021рр.);

3. Етап кандидатства на вступ до ЄС (2022 – дотепер).

Кожен з окреслених етапів демонструє динаміку інтеграційних процесів в обох країнах та чинники, які впливали на розвиток двосторонніх відносин з ЄС.

Етап співробітництва і партнерства

Цей період характеризується утвердженням євроінтеграційного курсу України й Республіки Молдова, налагодженням партнерських з ЄС відносин у різних сферах, налагодженням системного політичного діалогу і формуванням засад співробітництва на законодавчому рівні.

Зі здобуттям Україною незалежності, ЄС визнав її самостійність і в 1992 році тодішній президент України Леонід Кравчук провів першу офіційну зустріч з Головою комісії Європейських Співтовариств Жаком Делором (Kendiukhov, & Zaliznyuk, 2015). У Постанові Верховної Ради «Про основні напрями зовнішньої політики України» від 2 липня 1993р. було акцентовано увагу на «відновленні давніх політичних, економічних, культурних, духовних зв'язків України з європейською цивілізацією».

У 1994 році ЄС і Україна також уклали Угоду про партнерство та співробітництво (УПС) (Угода про партнерство, 1994). Документ, з терміном дії у 10 років передбачав зміни у політичній, економічній та торговельній сферах. Але ця угода не надавала перспектив членства в ЄС.

Наступна для України ініціатива ЄС у Європейській політиці сусідства (ЄПС) також не принесла швидких результатів щодо вступу в ЄС, які очікував офіційний Київ. Згідно ініціативи, для країн-сусідів ЄС висувалися вимоги, подібні до країн-кандидатів, але це не гарантувало перспектив повноправного членства в Європейському Союзі.

Наступним кроком у розвитку відносин Києва і Брюсселя стало ухвалення Спільної стратегії ЄС щодо України (Спільна стратегія, 1999), а вже наступного року Президентом України Леонідом Кучмою було затверджено програму інтеграції України до ЄС.

У липні 2002 році Україна отримала «спеціальний статус сусіда ЄС». Слід відзначити, що станом на 2002 рік за даними соціологічного дослідження Центру Разумкова, 57,6 % опитаних підтримували вступ України в ЄС, 26,2% вагалися з вибором, а проти

виступали 16,2% опитаних громадян (Якименко, & Пашков, 2018).

В 2003 році стратегічною ціллю тодішнього президента Леоніда Кучми було підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, і вже з 2004 року Україна перейшла до стадії виконання плану «Шляхом європейської інтеграції» (Про Стратегію, 2004), що був розрахований до 2015 року та мав завершитися вступом до складу ЄС.

21 лютого 2005р. в рамках ЄПС Україна підписала План дій «Україна – Європейський Союз» (План дій, 2005), розрахований на три роки. Документ був радше проміжним і лише закріплював можливість участі України в основних політиках та програмах ЄС. Помаранчева революція та як наслідок, обрання на посаду проєвропейського Президента України Віктора Ющенка стали сигналом для західних партнерів, що українці готові відстоювати свої права та свободу, а також бачать своє майбутнє разом з Європейським Союзом. У 2007 році відбулася активізація переговорів між Брюсселем та Києвом щодо нового базового договору «Угода про асоціацію України та Європейського Союзу». 3 травня 2009 року Україна стає учасницею нової спеціальної програми ЄС «Східне партнерство» (Ініціатива ЄС, 2009), куди також ввійшла і Республіка Молдова. Нова програма передбачала додаткові фінансові інструменти для підтримки реформ.

Станом на початок 2010-х років Україна надалі поглиблювала співпрацю з ЄС і попередні напрацювання були спрямовані на довгоочікуване для громадян України підписання Угоди про асоціацію з ЄС на Вільнюському саміті Східного партнерства 29 листопада 2013р. Проте, тодішній президент України Віктор Янукович, з вираженою проросійською позицією, змінив напрямок інтеграційного руху країни на протилежний і процес підготовки до підписання угоди з Європейським Союзом було призупинено. Результатом такого рішення стали загальнодержавні протести, які переросли в Революцію Гідності (Національний меморіальний комплекс, 2014), де українське суспільство вкотре показало єдність у прагненні бути частиною європейської родини. Зрештою, Революція Гідності призвела до зміни політичного керівництва та подальшої реалізації проєвропейського політичного курсу країни.

Аналізуючи перший етап формування євроінтеграційного політичного курсу Республіки Молдова, можна стверджувати, що порівняно з Україною, початок відносин Молдови з ЄС вибудовувався доволі довго. Питання інтеграційних процесів з ЄС в Молдові піднімалися, починаючи з 1990 року. Але на відміну від України, Республіка Молдова стикнулася з дещо холодною реакцією з боку ЄС. Ймовірно таке рішення було пов'язано з наростаючим конфліктом в самопроголошеній Придністровській Молдовській Республіці, який почався у 1990 році, з

подальшим збройним вторгненням та розташуванням російських «миротворчих» військ на її території з 1992 року й до сьогодні (Єрмоленко, 2009).

І лише з підписання Угоди про партнерство та співробітництво (УПС) у 1994 році було започатковано відносини між Молдовою та ЄС (Chirila, 2002). Примітно, що ідею європейської інтеграції Республіки Молдова вперше висловив європейським офіційним особам президент Петру Лучинський лише у грудні 1996 року.

Для Молдови підписання угоди розглядалося як перший крок до вступу в ЄС і як одна з головних цілей її зовнішньої політики згідно Концепції зовнішньої політики Молдови 1995 року (Parlamentul Republica Moldova, 1995). Проте від східної орієнтації зовнішньої політики Молдова також не відмовилася. Згідно з опитуванням, проведеним у першій половині 2000 року, 60% опитаних громадян Молдови мали позитивне ставлення до ЄС, на противагу 6% опитаних, які були проти. Також згідно опитування, економічний розвиток і політична сталість були основними перевагами членства Молдови в ЄС (Klirii, 2002).

Незважаючи на те, що найбільшою парламентською партією у 2000 році в тодішньому уряді Молдови складала партія комуністів, у червні того ж року було опубліковано міжпартійну проєвропейську декларацію (Löwenhardt, Hill, & Light, 2001), де комуністи не виступали проти напрямку ЄС (Ratzmann, 2012).

Напередодні розширення у 2004 році ЄС вирішив розробити комплексну політику щодо 116 нових східних сусідів, що включало і Молдову, яка почала межувати з ЄС з 2007 року, коли Румунія стала його повноправним членом.

Наявність в Молдові невирішеного конфлікту в Придністров'ї та розташування російського військового контингенту було потенційною загрозою безпеки та цілісності кордонів ЄС. Щоб посилити безпеку, Брюссель поставив перед собою завдання сприяти стабільності та підтримці країн-сусідів ЄС, в тому числі і в Молдові. Проте, членство до ЄС запропоновано не було.

Після виборів у лютому 2001 року партія комуністів Молдови отримала більшість у законодавчому органі, а їх лідера Володимира Вороніна громадяни обрали Президентом Молдови. Незважаючи на передвиборчі гасла про приєднання Молдови до СНД й до Союзу Росії та Білорусі, у проєкті зовнішньополітичної платформи 2002 р. європейська інтеграція була проголошена стратегічною метою Молдови (Korosteleva, 2010).

На виборах 2005 року комуністам знову вдалося утримати владу і тодішній уряд заявив про подальшу інтеграцію з ЄС. Крім того, ЄС призначив спеціального представника для Молдови з питань вирішення придністровського конфлікту і разом зі

Сполученими Штатами, як спостерігач долучився до переговорів щодо вирішення конфлікту.

Прагнення комуністичного уряду до проєвропейської орієнтації пояснюється тим, що знаходячись у спірному сусідстві, тодішня влада Кишинєва могла балансувати між ЄС і Росією для переслідування власних цілей та преференцій (Asociația pentru Democrație, 2009). Однак ЄС не хотів провокувати геополітичну конфронтацію з Росією і відмовився від повної підтримки Молдови. У результаті, партія комуністів відновила відносини з Росією в 2006 році.

Після поразки комуністів на парламентських виборах у Молдові 2009 року, відносини між Кишинєвом та Європейським Союзом набули нового значення, адже три проєвропейські партії Молдови – Ліберально-демократична партія Молдови (ЛДПМ), Демократична партія Молдови (ДПМ), Ліберальна партія (ПЛ) і Альянс «Наша Молдова», утворили правлячу коаліцію. Згідно коаліційної угоди, ключовими пріоритетами зовнішньої політики були інтеграція з ЄС і підписання Угоди про асоціацію. 25 вересня проєвропейський уряд на чолі з виконуючим обов'язки Президента Владом Філатом, прийняв нову чотирирічну програму діяльності «Європейська інтеграція: свобода, демократія, добробут» (Programul de activitate, 2009).

Запуск програми Східного партнерства в травні 2009 року і долученість Молдови лише сприяли покращенню двосторонніх відносин з ЄС. Починаючи з 2010 року, політичні радники ЄС також були призначені для допомоги молдовській державній реформі та спостереження за роботою державних установ. З точки зору Брюсселя, безпосередня участь у Молдові була здебільшого спрямована на забезпечення стабільності за новими кордонами ЄС, особливо в контексті Придністров'я (Platforma pentru gestioanarea, 2007). Прагнення ЄС полягало в тому, щоб перетворити Молдову на державу в рамках Східного партнерства, яка могла б стати позитивним прикладом для інших країн Східного партнерства.

Етап політичної асоціації та інтеграції з ЄС

Цей період розпочався для обох країн у 2014р. та відзначився набуттям нового рівня партнерства з ЄС в рамках Угоди про асоціацію, остаточним утвердженням і нормативно-правовим закріпленням незворотності євроінтеграційного курсу України та Республіки Молдова та українському протистоянні російській агресії.

Для України цей етап ознаменувався Революцією Гідності за утвердженням європейського вибору країни, підписанням Угоди про асоціацію України з ЄС, активізацією безвізового режиму до країн ЄС та щорічним проведенням саміту Україна-ЄС, починаючи з 2015 року. Після Революції Гідності та повалення режиму Януковича з його антиєвропейською позицією, яка охарактеризувалася

відмовою від підписання Угоди про асоціацію з ЄС на Вільнюському саміті Східного партнерства 29 листопада 2013 року інтеграційні процеси між ЄС та Україною посилювалися. Цьому також сприяло і обране громадянами проєвропейське політичне керівництво в особі экс Президента Петра Порошенка та чинного Президента Володимира Зеленського. 21 березня 2014 року у Брюсселі було підписано політичну частину Угоди про асоціацію України з ЄС. А у вересні того ж року Верховна Рада України ухвалила заяву «Про європейський вибір України» (Про заяву, 2014). Проте проросійські сили залишилися на політичній арені України і в 2014 році розпочалася широкомасштабна збройна агресія Росії проти України, в результаті якої було анексовано Крим і окуповано території на Сході України. Хоча, починаючи з 2015 року щорічно проводилися саміти Україна-ЄС у Києві або Брюсселі, де піднімалися безпекові питання, проте це не посприяло виведенню російських військ з території України та поверненню їй територіальної цілісності 1991 року.

11 червня 2017 року для України набув чинності безвізовий режим до країн ЄС. Наступним кроком Верховна Рада ухвалила зміни до Основного Закону щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в ЄС і НАТО (Про внесення змін, 2019). Україна також відмовилася від інтеграційних процесів на пострадянському просторі, скасувавши свою участь в роботі статутних органів СНД.

Для Молдови цей етап формування євроінтеграційного політичного курсу був доволі строкатим. Якщо в Україні протягом всього етапу формування проєвропейського політичного курсу (2014-2021рр.) тенденція двосторонніх відносин мала лише висхідне значення, то в Молдові початок цього етапу ознаменувався втратою довіри ЄС до політичної верхівки Молдови у 2014 році через зловживання у виборчому процесі, корупційні скандали, а також нездатність сформувати уряд протягом наступних трьох місяців, що призвело до критичної оцінки у звіті Комісії про прогрес у Молдові (European Commission, 2014). Стало зрозуміло, що молдовські політики зацікавлені у забезпеченні власного приватного бізнесу, що в результаті вплинуло на суспільну думку громадян щодо рівня підтримки європейської ідеї та євроінтеграції. За результатами соціологічного опитування, у березні 2015 року підтримка європейської інтеграції впала до 40 відсотків (Institutul de Politici Publice, 2015). Та попри це, Республіка Молдова та ЄС також підписали Угоду про асоціацію (EUR-Lex, 2014). Угода про асоціацію зміцнювала політичні та економічні зв'язки Молдови з ЄС, у ній також було відокремлено питання врегулювання Придністровського конфлікту. До того ж, значно раніше, ніж в Україні, у квітні 2014 року в Молдові був започаткований безвізовий режим

у Шенгенській зоні (Delegația Uniunii Europene în Republica Moldova).

Незважаючи на те, що у 2016 році до влади в Молдові прийшов тодішній президент Ігор Додон з вираженим проросійським порядком денним, політика партнерства з ЄС все ж підтримувалася, зокрема продовжувалася реалізація Транснаціональної Дунайської програми 2014-2020.

У 2020 році в рамках «Східного партнерства» було проведено соціологічне опитування щодо сприйняття громадянами Молдови проєвропейського курсу держави, згідно якого 63% людей у Республіці Молдова довіряють Європейському Союзу, 29% почуваються нейтрально і лише 9% дотримуються негативного погляду (EU Neighbours east project, 2020).

Прихід до влади у кінці 2020 року проєвропейської президентки Майї Санду та формування проєвропейської більшості в молдовському уряді дало поштовх до активізації двосторонніх відносин Кишинева й Брюсселя. Вихід з зовнішньополітичної ізоляції Молдови та гарантування вступу Молдови в ЄС стали одними з найголовніших політичних обіцянок Майї Санду. Слід зауважити, що після інавгурації свій перший закордонний візит в якості президентки Молдови Майя Санду здійснила до Києва, де на порядку денному зустрічі з Володимиром Зеленським було питання зміцнення партнерства між країнами, а також спільного руху до ЄС (Перший закордонний візит, 2020).

Етап кандидатства на вступ до ЄС

З початком повномасштабного вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року розпочався новий етап у відносинах Києва та Кишинева з Брюсселем – обидві країни отримали статус кандидата на вступ до ЄС. 28 лютого 2022 року український уряд в умовах війни підписав заявку на членство в Європейському Союзі з проханням про негайне приєднання (Зеленський підписав заявку, 2022). 3 березня проєвропейська президентка Молдови підписала аналогічну заявку від Республіки Молдова (Наконечна, 2022). Менш, ніж за чотири місяці на черговій Європейській раді лідери ЄС надали Україні та Молдові статус країни-кандидата (European Parliament, 2023). Таке швидке рішення з боку ЄС без перебільшення можна назвати безпрецедентним, адже протягом останніх тридцяти років лідери ЄС були зосереджені на поступове впровадження демократичних і правових реформ, які наблизили б їх до Європейського Союзу. Війна в Україні та змінний безпековий ландшафт відкрили вікно можливостей для України та Молдови, змусивши ЄС швидко розглянути подані заявки на членство. Таким чином, в ЄС продемонстрували знак солідарності та підтримки Україні разом з її громадянам, а також убезпечили Республіку Молдова від перспективи бути сірою зоною з можливим впливом росії через існуючу енергетичну залежність

та розміщення російського військового контингенту на території Придністров'я.

Російська збройна ескалація сприяла проєвропейському об'єднанню громадян України та укріпленню незворотності руху до Європейського Союзу. Це підтверджується результатами соціологічних досліджень Центру Разумкова, проведених протягом 2021 та 2022 років, який ілюструє висхідну зміну проєвропейських настроїв серед українських громадян. Якщо в березні 2021р. 59% опитаних підтримували вступ до ЄС, то в жовтні 2022р. таку думку поділяли 79% громадян України (Україна-ЄС, 2021, с. 106).

Умовами подальшого успішного просування євроінтеграційного курсу України є фактична реалізація реформ у різних сферах. Проте, в умовах війни в Україні, яку розв'язала росія, політична, військова, фінансова й гуманітарна підтримка країн ЄС є критично важливими. Санкційна політика ЄС також є інструментом допомоги у протистоянні країні агресору.

Однак, якщо результат розв'язаної росією війни не завершиться перемогою України та відновленні її територіальних кордонів від 1991 року, перспектива членства в ЄС буде не такою реалістичною. З досвіду 2014 року, вступ країни до ЄС, територія якої є частково окупованою Росією, є малоімовірним. Наразі українці захищають від російської окупації не лише свої домівки та її визнані територіальні кордони, а й не дають російському війську здійснити подальшу військову ескалацію сусідніх з Україною країн ЄС.

Євроінтеграційний процес Республіки Молдова в умовах війни в Україні з одного боку є як унікальним, так і суперечливим. Попри кризу внутрішніх політико-економічних процесів, в умовах 4,8 млн потоку біженців (Consiliul European, 2022), спричиненим повномасштабним вторгненням росії на територію України, спроби дестабілізації та диверсій на території невизнаного Придністров'я (Călugăreanu, 2022a) країна все ж набула статусу кандидата на вступ до ЄС та впроваджує положення Угоди про асоціацію і рекомендації Єврокомісії (Висновки Європейської Ради, 2022).

Слід зазначити, що у відповідь на чинну фазу євроінтеграційних процесів активно реагують проросійські політичні сили, які досі не визнали росію агресором та продовжують свою діяльність в Парламенті Республіки Молдова. А це становить безпосередню загрозу для країни та її європейського майбутнього, яке згідно з дослідженням WatchDog за підтримки Європейського Союзу, станом на березень 2023 року підтримує 51,9% громадян Молдови (WatchDog, 2023).

У відповідь на подачу заявки на вступ до ЄС, проросійські сили в Молдові спробували вчиняти внутрішньополітичні дестабілізаційні кроки, вимагаючи референдуму (Заява МЗС ПМР, 2022), а

самопроголошена влада Придністров'я використала цю подію, щоб підтвердити свою позицію щодо незалежності від Молдови (Jicol, 2022).

Проте, відразу після ухвалення статусу кандидата для Республіки Молдова, почалася помітна зміна дискурсу молдовських політиків. Якщо на початку повномасштабного вторгнення, Молдова зайняла обережну позицію в питанні схвалення санкцій ЄС у відповідь на злочинні дії рф, пояснюючи свою позицію тим, що введення санкцій непрості, особливо в питаннях захисту економіки Молдови, яка сильно постраждала від пандемії, енергетичної та економічної кризи (Călugăreanu, 2022b), то вже через рік, зі зміною молдовського уряду на чолі з новим прем'єр-міністром Доріном Речаном, Молдова демонструє чітку риторику, з фокусом на реформуванні військової сфери в Молдові, попри те, що за Конституцією Республіка Молдова вважається нейтральною країною.

Варто також відзначити, що чинним прем'єр-міністром став колишній радник Майї Санду з питань оборони та національної безпеки. Показовим є те, що після надання Молдові статусу країни-кандидата на вступ до Європейського Союзу, Молдова приєднуватиметься до наступних санкцій щодо рф, ухвалюючи рішення разом з Європейським Союзом, адже держава-кандидат має демонструвати солідарність з Україною.

Висновки.

Після проголошення Незалежності Україна та Республіка Молдова почали будувати відносини з ЄС. Зважаючи на динаміку розвитку євроінтеграційних процесів в обох країнах, ключові події на кожному з етапів формування євроінтеграційного політичного курсу відбувалися майже одночасно. У 1994 Україна та Молдова уклали Угоду про партнерство та співробітництво (УПС).

Починаючи з 2009 року Україна та Молдова стали учасниками програми ЄС «Східне партнерство». У 2013 році країнами було підписано Угоди про асоціацію з ЄС, а з початком повномасштабного вторгнення у 2022 році з різницею у кілька днів обидва главами держав було подано заявки на вступ по ЄС. 23 червня 2022 року лідерами ЄС було прийняте рішення надати Україні та Молдові статус кандидатів в ЄС.

Проте, не зважаючи на злагоженість у євроінтеграційних процесах та спільному кордоні України й Республіки Молдова, протягом останніх тридцяти років обидві країни мали різні періоди у двосторонніх відносинах. На це впливали як відсутність сформованої стратегії для покращення двосторонніх відносин, так і політичні цикли Республіки Молдова та України, які рідко були синхронізованими.

Якщо після здобуття Незалежності Україні з ЄС вдалося швидко встановити контакт і

вже у 1992 році провести першу двосторонню офіційну зустріч з Головою комісії Європейських Співтовариств, то в Молдові офіційний початок відносин з ЄС відбувся після підписання Угоди про партнерство та співробітництво 1994 року, хоча питання інтеграційних процесів з ЄС в Молдові піднімалися, починаючи з 1990 року. Ймовірно таке рішення було пов'язано з наростаючим у 1990 році конфліктом в самопроголошеній Придністровській Молдовській Республіці, а подальше російське військове вторгнення у 1992 році не спонукало лідерів ЄС до швидкого реагування та встановлення двосторонніх відносин. Лише після прийняття у 2007 році Румунії до складу ЄС, змусило європейських лідерів переглянути комплексну політику щодо нових східних сусідів, яким фактично стала Молдова та сприяти стабільності та підтримці, зокрема щодо невирішеного конфлікту в Придністров'ї та розташування російського військового контингенту.

Щодо діяльності політичного істеблішменту протягом всіх окреслених етапів формування євроінтеграційного процесу України та Республіки Молдова, варто відзначити, що за весь період Незалежності України очільниками держави були політики, які декларували чіткий проєвропейський курс країни. Окрім экс президента Віктора Януковича, який без згоди українського суспільства змінив напрямок інтеграційного руху країни і призупинив підписання Угоди про асоціацію з ЄС на Вільнюському саміті Східного партнерства 29 листопада 2013р. Проте, результатом такого рішення стали загальнодержавні протести, що переросли в Революцію Гідності, чим показали західним партнерам справжнє прагнення українського суспільства у інтеграції з ЄС.

Натомість від початку проголошення Незалежності в Республіці Молдова лідерами держави були представники протилежних поглядів у питанні інтеграції країни. Проте, незважаючи на те, що після виборів у лютому 2001 року партія комуністів Молдови отримала більшість у законодавчому органі, а їх лідер Володимир Воронін орієнтувався до приєднання Молдови в СНД та до Союзу Росії та Білорусі, у проєкті зовнішньополітичної платформи 2002 р. стратегічною метою Молдови була проголошена саме європейська інтеграція. Прагнення комуністичного уряду до проєвропейської орієнтації пояснюється тим, що знаходячись у спірному сусідстві, офіційний Кишинів мав змогу балансувати між ЄС і Росією у власних цілях. Однак ЄС вирішив не провокувати геополітичну конфронтацію з Росією і відмовився від повної підтримки Молдови. У результаті, партія комуністів відновила відносини з Росією в 2006 році. Хоча і це не завадило продовжити євроінтеграційну діяльність в Молдові, зокрема з приходом до влади

екс президента Ігоря Додона 2016 року з вираженими проросійськими поглядами, продовжувалася реалізація Транснаціональної Дунайської програми 2014-2020. І навпаки, через корупційні скандали обраної проєвропейської коаліції в уряді Молдови 2014 року, ЄС надав критичну оцінку у звіті Комісії про прогрес у Молдові.

Прихід до влади у кінці 2020 року проєвропейської президентки Майї Санду та формування проєвропейської більшості в молдовському уряді активізувало не лише двосторонні відносини Кишинева й Брюсселя, а й відносини з Україною. Після інавгурації свій перший закордонний візит в якості президентки Молдови Майї Санду здійснила до Києва, де було обговорено питання зміцнення партнерства між країнами, а також спільного руху до ЄС.

З початком повномасштабного вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року розпочався новий етап у відносинах України та Молдови з Брюсселем. В умовах війни 28 лютого 2022 року українська влада підписала заявку на членство в Європейському Союзі з проханням про негайне приєднання, а вже 3 березня підписала аналогічну заявку і Республіка Молдова. Менш, ніж за чотири місяці на червневій Європейській раді лідери ЄС надали Україні та Молдові статус країни-кандидата. Війна в Україні та змінний безпековий ландшафт відкрили вікно можливостей для України та Молдови, змусивши ЄС швидко розглянути подані заявки на членство. Таким чином, в ЄС продемонстрували знак солідарності та підтримки Україні разом з її громадянам, а також убезпечили Республіку Молдова від перспективи бути сірою зоною з можливим впливом росії через існуючу енергетичну залежність та розміщення російського військового контингенту на території Придністров'я. Разом з новообраним прем'єр-міністром Молдови Дорін Речан, який раніше виконував функції радника Майї Санду з питань оборони та національної безпеки, в уряді Молдови відзначили, що будуть приєднуватися до наступних санкцій рф, адже держава-кандидат до ЄС має демонструвати солідарність з Україною.

Попереду в Україні та Молдови робота над «домашніми завданнями» та здійсненням відповідних реформ для подальшого вступу в ЄС. Проте, рік російсько-української війни, з усіма її наслідками, наочно показав не лише лідерам країн ЄС, а й всьому світу важливість єдності і прийняття швидких рішень довкола спільної небезпеки. Наразі українські громадяни захищають від російської окупації не лише свої визнані територіальні кордони і життя своїх співгромадян, а й не дають російському збройному контингенту здійснити подальшу військову ескалацію сусідніх з Україною країн ЄС.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Болгов, В. (2017). Етапи євроінтеграції України та її наслідки. *Modern economics*, 3, 23-30. Відновлено з http://nbuv.gov.ua/UJRN/modecon_2017_3_5
- Висновки Європейської Ради щодо заявок на приєднання України, Республіки Молдова та Грузії, Західних Балкан і зовнішніх відносин. (2022). *Офіс Ради Європи в Україні*. Відновлено з <https://www.consilium.europa.eu/ro/press/press-releases/2022/06/23/european-council-conclusions-on-ukraine-the-membership-applications-of-ukraine-the-republic-of-moldova-and-georgia-western-balkans-and-external-relations-23-june-2022/>
- Єрмоленко, Д. (2009). Придністровський конфлікт у міжнародних відносинах: витоки, сучасний стан та перспективи розв'язання. *Віче*. Відновлено з <https://veche.kiev.ua/journal/1377/>
- Заява МЗС ПМР у зв'язку зі вступом РМ до ЄС. (2022). *Міністерство закордонних справ ПМР*. Відновлено з <https://mid.gospmr.org/ru/node/8924>
- Зеленський підписав заявку на членство України в ЄС. (2022). *Радіо Свобода*. Відновлено з <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyi-pidpysav-zayavku-chlenstvo-v-eu/31728472.html>
- Ініціатива ЄС «Східне Партнерство». (2009). *Міністерство закордонних справ України*. Відновлено з <https://mfa.gov.ua/ueuropejska-integraciya/shidne-partnerstvo>
- Круглашов, А. М., Озимок, І., Астапенко, Т. С., & Руссу В. В. (Ред.). (2010). *Європейська інтеграція на початку нового тисячоліття*. (Довідник). (Ч.1). Чернівці.
- Магда, Є. (2015). Міжнародний імідж України в контексті гібридної війни. *Вісник Дніпропетровського університету*. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія, 4, 232-240.
- Наконежна, А. (2022). Майя Санду підписала заявку на членство України в ЄС. *Deutsche Welle*. Відновлено з <https://www.dw.com/uk/prezydentka-moldovy-pidpysala-zaiavku-na-vstup-do-yes/a-61005523>
- Національний меморіальний комплекс Героїв Небесної Сотні – Музей Революції Гідності. (2014). *Українська коаліція пам'яті*. Відновлено з <https://maidanmuseum.net/uk/storinka/revolyuciya-gidnosti>
- Перший закордонний візит Президента Молдови Майї Санду в Україну. (2020). *Посольство України в Республіці Молдова*. Відновлено з <https://moldova.mfa.gov.ua/news/pershij-zakordonnij-vizit-prezidenta-moldovi-majyi-sandu-v-ukrayinu>
- План дій «Україна – Європейський Союз». (2005). Відновлено з https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_693#Text
- Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору). (2019, Лютий 7). *Закон України*. Відновлено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text>
- Про заяву Верховної Ради України «Про європейський вибір України». № 1679-VII. (2014, Вересень 16). *Постанова Верховної Ради України*. Відновлено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1679-18#Text>
- Про Стратегію економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції на 2004-2015рр.». № 493/2004. (2004). *Указ Президента України*. Відновлено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/493/2004#Text>
- Ротар, Н. (2007). *Політична участь громадян України у системних трансформаціях перехідного періоду*. (Монографія). Чернівці: Рута.
- Спільна стратегія Європейського Союзу щодо України. (1999, Грудень 11). *Європейська Рада*. Відновлено з https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_492#Text
- Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. № 1678-VII. (2014). Відновлено з https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
- Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами. № 237/94-ВР. (1994). Відновлено з https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text
- Україна-ЄС: шлях до політичної асоціації. (2021). *Центр Разумкова*. Київ. Відновлено з https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021_association.pdf
- Якименко, Ю., & Пашков, М. (2018). Україна на шляху до ЄС: оцінки, думки і сподівання громадян. *Разумков Центр*. Відновлено з https://razumkov.org.ua/statti/ukraina-na-shliakhu-do-yes-otsinky-dumky-i-spodivannia-hromadyan#_ftn1
- Asociația pentru Democrație Participativă ADEPT. (2009). *Declarație privind constituirea Coaliției de guvernare «Alianța pentru Integrarea Europeană»*. Retrieved from <http://www.edemocracy.md/parties/docs/joint/200908081>
- Călugăreanu, V. (2022a). Un plan pentru Transnistria? *Deutsche Welle*. Retrieved from <https://www.dw.com/ro/chi%C8%99in%C4%83ul-ar-vrea-s%C4%83-deseneze-%C3%AEncet-un-plan-pentru-transnistria/a-64015276>
- Consiliul European. (2022). *Fluxul de refugiați din Ucraina Politica UE în domeniul migrației și al azilului*. Retrieved from <https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/eu-migration-policy/refugee-inflow-from-ukraine/>
- Chirila, V. (2002). The relations between the Republic of Moldova and the European Union. In A. Barbăroșie & V. Gheorghiu (Eds.), *The Republic of Moldova and the European integration* (pp. 37–67). Chișinău: Cartier.
- Delegația Uniunii Europene în Republica Moldova. (2021). *Uniunea Europeană și Republica Moldova*. Retrieved from https://www.eeas.europa.eu/moldova/moldova-si-ue_ro?s=223
- Dias, V. (2013). The EU's post-liberal approach to peace: framing EUBAM's contribution to the Moldova-Transnistria conflict transformation. *European Security*, 22(3), 338-354. DOI: 10.1080/09662839.2012.712039
- Călugăreanu, V. (2022b). O fereastră de oportunitate pentru Moldova: inclusiv înaltul reprezentant al UE pentru afaceri externe Josep Borrell și comisarul european pentru extindere Oliver Varhelyi. *Deutsche Welle*. Retrieved from <https://www.dw.com/ro/rezisten%C8%9Ba-ucrainei-ofer%C4%83-o-fereastr%C4%83-de-oportunitate-pentru-moldova/a-60959124>
- EU Neighbours east project. (2020). *Annual survey report: Republic of Moldova*. Retrieved from https://euneighbourseast.eu/wp-content/uploads/2020/06/euneighbours-east-as2020report_moldova.pdf
- EUR-Lex. (2014). *Acord de asociere cu Republica Moldova*. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/RO/legal-content/summary/association-agreement-with-moldova.html>
- European Commission. (2014). *ENP Country Progress Report – Republic of Moldova 2015*. Retrieved from http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-15-4682_en.htm
- European Parliament. (2023). *Grant EU candidate status to Ukraine and Moldova without delay*. Retrieved from <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20220616IPR33216/grant-eu-candidate-status-to-ukraine-and-moldova-without-delay-meps-demand>

- Institutul de Politici Publice. (2015). *Barometrul Opiniei Publice: Dinamica răspunsurilor*. Retrieved from http://ipp.md/public/files/Barometru/BOP_04.2015_anexa.pdf#26
- Jicol, C. (2022). PSRM, despre cererea de aderare la UE: Trebuie organizat un referendum. *Official.md*. Retrieved from <http://oficial.md/politica/psrm-despre-cererea-de-aderare-la-ue-trebuie-organizat-un-referendum>
- Kendiukhov, O., & Zaliznyuk, V. (2015). Possibilities and directions of development of export activity of enterprises in conditions of integration of Ukraine into the European economic space. *Problemy i perspektivy rozvytku pidpryemstva*. №2, 91-96. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/piprp_2015_2_18
- Klipii, I. (2002). Evolution of political framework of the European Integration problem. In A. Barbăroșie & V. Gheorghiu (Eds.), *The Republic of Moldova and the European integration* (pp. 9-36). Chișinău: Cartier
- Korosteleva, E. (2010). Moldova's European Choice: Between Two Stools? *Europe-Asia Studies*, 62(8), 1267-1289. DOI:10.1080/09668136.2010.504383
- Löwenhardt, J., Hill, R. J., & Light, M. (2001). A wider Europe: The view from Minsk and Chisinau. *International Affairs*, 77(3), 605-620. DOI:10.1111/1468-2346.00209
- Parlamentul Republica Moldova. (1995). *Conceptia politicii externe a Republicii Moldova*. Retrieved from <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=306955&lang=1>
- Platforma pentru gestionarea asistenței externe. (2007). *Programul de Cooperare Transnațională pentru Europa de Sud-Est 2007-2013*. Retrieved from <http://amp.gov.md/portal/node/36>
- Programul de activitate al Guvernului Republicii Moldova «Integrarea Europeană: Libertate, Democrație, Bunăstare 2009–2013». (2009). Retrieved from <http://www.ungaria.mfa.md/img/docs/programul-activitate-guvernului.pdf>
- Putină, N. (2016). *Republic of Moldova between nation state building and ethnic diversity harmonization: retrospective*. Retrieved from https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/179-188_0.pdf
- Ratzmann, N. (2012). Securitizing or developing the European neighbourhood?: Migration management in Moldova. *Southeast European and Black Sea Studies*, 12(2), 261-280. DOI:10.1080/14683857.2012.686188
- Rosca, L. (2018). European Integration Social Dimension: Theoretical and Conceptual Approach. *Institutul de Relații Internaționale din Moldova*. Revistă științifico-practică, 1.
- WatchDog. (2023). *Sociopolitical survey the Republic of Moldova/February – March 2023*. Retrieved from <https://www.watchdog.md/2023/03/09/watchdog-md-community-presented-the-results-of-the-second-opinion-poll/>

REFERENCES

- About the statement of the Verkhovna Rada of Ukraine "On the European choice of Ukraine". No. 1679-VII. (2014, September 16). *Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1679-18#Text>
- About the Strategy of Economic and Social Development of Ukraine "On the Path of European Integration for 2004-2015". No. 493/2004. (2004). *Decree of the President of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/493/2004#Text>
- Action plan "Ukraine - European Union". (2005). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_693#Text
- Agreement on partnership and cooperation between Ukraine and the European Communities and their member states. No. 237/94-VR. (1994). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text
- Asociația pentru Democrație Participativă ADEPT. (2009). *Declarație privind constituirea Coaliției de guvernare «Alianța pentru Integrarea Europeană»*. Retrieved from <http://www.edemocracy.md/parties/docs/joint/200908081>
- Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states, on the other hand. No. 1678-VII. (2014). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
- Bolgov, V. (2017). Stages of Ukraine's European integration and its consequences. *Modern economics*, 3, 23-30. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/modecon_2017_3_5
- Călugăreanu, V. (2022a). Un plan pentru Transnistria? *Deutsche Welle*. Retrieved from <https://www.dw.com/ro/chi%C8%99in%C4%83ul-ar-vrea-s%C4%83-deseneze-%C3%AEncet-un-plan-pentru-transnistria/a-64015276>
- Călugăreanu, V. (2022b). O fereastră de oportunitate pentru Moldova: inclusiv înaltul reprezentant al UE pentru afaceri externe Josep Borrell și comisarul european pentru extindere Oliver Varhelyi. *Deutsche Welle*. Retrieved from <https://www.dw.com/ro/rezisten%C8%9Ba-ucrainei-ofer%C4%83-o-fereastr%C4%83-de-oportunitate-pentru-moldova/a-60959124>
- Chirila, V. (2002). The relations between the Republic of Moldova and the European Union. In A. Barbăroșie & V. Gheorghiu (Eds.), *The Republic of Moldova and the European integration* (pp. 37-67). Chișinău: Cartier.
- Conclusions of the European Council regarding the accession applications of Ukraine, the Republic of Moldova and Georgia, the Western Balkans and foreign relations. (2022). *Office of the Council of Europe in Ukraine*. Retrieved from <https://www.consilium.europa.eu/ro/press/press-releases/2022/06/23/european-council-conclusions-on-ukraine-the-membership-applications-of-ukraine-the-republic-of-moldova-and-georgia-western-balkans-and-external-relations-23-june-2022/>
- Consiliul European. (2022). *Fluxul de refugiați din Ucraina Politica UE în domeniul migrației și al azilului*. Retrieved from <https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/eu-migration-policy/refugee-inflow-from-ukraine/>
- Delegația Uniunii Europene în Republica Moldova. (2021). *Uniunea Europeană și Republica Moldova*. Retrieved from https://www.eas.europa.eu/moldova/moldova-si-ue_ro?s=223
- Dias, V. (2013). The EU's post-liberal approach to peace: framing EUBAM's contribution to the Moldova-Transnistria conflict transformation. *European Security*, 22(3), 338-354. DOI: 10.1080/09662839.2012.712039
- EU initiative "Eastern Partnership". (2009). *Ministry of Foreign Affairs of Ukraine*. Retrieved from <https://mfa.gov.ua/yevropejska-integraciya/shidne-partnerstvo>
- EU Neighbours east project. (2020). *Annual survey report: Republic of Moldova*. Retrieved from https://euneighbourseast.eu/wp-content/uploads/2020/06/euneighbours-east-as2020report_moldova.pdf
- EUR-Lex. (2014). *Acord de asociere cu Republica Moldova*. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/RO/legal-content/summary/association-agreement-with-moldova.html>
- European Commission. (2014). *ENP Country Progress Report – Republic of Moldova 2015*. Retrieved from http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-15-4682_en.htm
- European Parliament. (2023). *Grant EU candidate status to Ukraine and Moldova without delay*. Retrieved from <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20220616IPR33216/grant-eu-candidate-status-to-ukraine-and-moldova-without-delay-meps-demand>

- Institutul de Politici Publice. (2015). *Barometrul Opiniei Publice: Dinamica răspunsurilor*. Retrieved from http://ipp.md/public/files/Barometru/BOP_04.2015_anexa.pdf#26
- Jicol, C. (2022). PSRM, despre cererea de aderare la UE: Trebuie organizat un referendum. *Official.md*. Retrieved from <http://oficial.md/politica/psrm-despre-cererea-de-aderare-la-ue-trebuie-organizat-un-referendum>
- Joint strategy of the European Union regarding Ukraine. (1999, December 11). *European Council*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_492#Text
- Kendiukhov, O., & Zaliznyuk, V. (2015). Possibilities and directions of development of export activity of enterprises in conditions of integration of Ukraine into the European economic space. *Problemy i perspektivy rozvytku pidpryemstva*. №2, 91-96. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/piprp_2015_2_18
- Klipii, I. (2002). Evolution of political framework of the European Integration problem. In A. Barbăroșie & V. Gheorghiu (Eds.), *The Republic of Moldova and the European integration* (pp. 9-36). Chișinău: Cartier
- Korosteleva, E. (2010). Moldova's European Choice: Between Two Stools? *Europe-Asia Studies*, 62(8), 1267-1289. DOI:10.1080/009668136.2010.504383
- Kruglashov, A. M., Ozymok, I., Astapenko, T. S., & Russu, V. V. (Eds.). (2010). *European integration at the beginning of the new millennium*. (Directory). (Part 1). Chernivtsi
- Löwenhardt, J., Hill, R. J., & Light, M. (2001). A wider Europe: The view from Minsk and Chisinau. *International Affairs*, 77(3), 605-620. DOI:10.1111/1468-2346.00209
- Magda, E. (2015). The international image of Ukraine in the context of hybrid warfare. *Bulletin of Dnipropetrovsk University. Series: Philosophy. Sociology. Political Science*, 4, 232-240.
- Nakonechna, E. (2022). Maya Sandu signed the application for Ukraine's membership in the EU. *Deutsche Welle*. Retrieved from <https://www.dw.com/uk/prezydentka-moldovy-pidpysala-zaiavku-na-vstup-do-yes/a-61005523>
- On making changes to the Constitution of Ukraine (regarding the state's strategic course towards full membership of Ukraine in the European Union and the North Atlantic Treaty Organization). (2019, February 7). *Law of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text>
- Parlamentul Republica Moldova. (1995). *Conceptia politicii externe a Republicii Moldova*. Retrieved from <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=306955&lang=1>
- Platforma pentru gestionarea asistenței externe. (2007). *Programul de Cooperare Transnațională pentru Europa de Sud-Est 2007-2013*. Retrieved from <http://amp.gov.md/portal/node/36>
- Programul de activitate al Guvernului Republicii Moldova «Integrarea Europeană: Libertate, Democrație, Bunăstare 2009-2013»*. (2009). Retrieved from <http://www.ungaria.mfa.md/img/docs/programul-activitate-guvernului.pdf>
- Putină, N. (2016). *Republic of Moldova between nation state building and ethnic diversity harmonization: retrospective*. Retrieved from https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/179-188_0.pdf
- Ratzmann, N. (2012). Securitizing or developing the European neighbourhood?: Migration management in Moldova. *Southeast European and Black Sea Studies*, 12(2), 261-280. DOI:10.1080/14683857.2012.686188
- Rosca, L. (2018). European Integration Social Dimension: Theoretical and Conceptual Approach. *Institutul de Relații Internaționale din Moldova*. Revistă științifico-practică, 1.
- Rotar, N. (2007). *Political participation of Ukrainian citizens in the systemic transformations of the transition period*. (Monograph). Chernivtsi: Ruta.
- Statement of the Ministry of Foreign Affairs of the PMR in connection with the accession of the Republic of Moldova to the EU. (2022). *Ministry of Foreign Affairs of the PMR*. Retrieved from <https://mid.gospmr.org/ru/node/8924>
- The first foreign visit of the President of Moldova Maia Sandu to Ukraine. (2020). *Embassy of Ukraine in the Republic of Moldova*. Retrieved from <https://moldova.mfa.gov.ua/news/pershij-zakordonnij-vizit-prezidenta-moldovi-majyi-sandu-v-ukrayinu>
- The National Memorial Complex of the Heroes of the Heavenly Hundred is the Museum of the Revolution of Dignity. (2014). *Ukrainian coalition of memory*. Retrieved from <https://maidanmuseum.net/uk/storinka/revolyuciya-gidnosti>
- Ukraine-EU: the path to political association. (2021). *Razumkov Center*. Kyiv. Retrieved from https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021_association.pdf
- WatchDog. (2023). *Sociopolitical survey the Republic of Moldova/February – March 2023*. Retrieved from <https://www.watchdog.md/2023/03/09/watchdog-md-community-presented-the-results-of-the-second-opinion-poll/>
- Yakymenko, Yu., & Pashkov, M. (2018). Ukraine on the way to the EU: evaluations, opinions and hopes of citizens. *Razumkov Center*. Retrieved from https://razumkov.org.ua/statti/ukraina-na-shliakhu-do-yes-otsinky-dumky-i-spodivannia-hromadian#_ftn1
- Yermolenko, D. (2009). The Transnistrian conflict in international relations: origins, current state and prospects for resolution. *Viche*. Retrieved from <https://veche.kiev.ua/journal/1377/>
- Zelensky signed the application for Ukraine's membership in the EU. (2022). *Radio Svoboda*. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyi-pidpysav-zayavku-chlenstvo-v-eu/31728472.html>